

Милица М. Марјановић

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет – Катедра за социологију,
Косовска Митровица

ИДЕОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА ПОРОДИЦЕ У ПРИПОВЕТКИ ЛАЗЕ К. ЛАЗАРЕВИЋА „СВЕ ЋЕ ТО НАРОД ПОЗЛАТИТИ”

DOI 10.5937/kultura2381137M
УДК 821.163.41.09-32 Лазаревић Л.
Оригиналан научни рад
Датум пријема: 08. 08. 2023.
Датум прихватања: 28. 09. 2023.

Сажетак: *Књижевни ојус лекара и њисца Лазе К. Лазаревића њружа нам одјоворе на мноја друшћивена њићања, а у овом раду се њосебно размаћра једна идеолошка њерсећћива њородице у њрићовейки која осликава друшћивени њоложај раћних инвалида и већерана у одрећеном временском њериоду. Порођица, као инћећрални гео друшћивене сћере, била је и остћала ценћрално ућорићће мноћбројних књижевних дела која су сведочила о сћецифичним ећћајама кроз које је њролазила у конћекћту различћћих друшћивених њромена. Тумачењем њородичне сћрукћуре у њрићовейки Лазе К. Лазаревића „Све ће ћо народ њозлаћћићи” оћкривамо консћрукћу њородичних односа која је њосебно важна у драматћћним, кризним живочћним сћћуаћјама, каква је и она која њосћћоји у овој њрићовейки, а која њоћврћује да је њородица одвајкада била и остћала најваћћићи и кључни извор њодршке, разумевања и солидарносћи.*

Кључне речи: *идеолоћја, њородица, Лаза К. Лазаревић, језик, књижевносћ*

Уводна реч

Главни циљ овог рада је да се, кроз призму наратије Лазе К. Лазаревића у приповетки „Све ће то народ позлатити”, представи једна перспектива порођице праћена посебном вредносном оријентацијом ондашњег времена по питању породичних односа. У друштвеном систему идеологија, језик и књижевност део су једне исте целине, чији се исходи деловања преплићу кроз сва три

друштвена феномена на различите начине. То се може вишеструко тумачити у односу на предмет истраживања, док у случају овог рада центар збивања представља институција породице, односно породична идеологија једног времена у делу Лазе К. Лазаревића, која је пре свега друштвено детерминисана. Током стваралачког периода српског књижевника и лекара Лазе К. Лазаревића, патријархална породица се налази на врху пирамиде у систему идеолошких вредности, што недвосмислено уочавамо у свим његовим књижевним остварењима, па тако и у приповетки „Све ће то народ позлатити” коју је написао 1881. године, а објављена је наредне године у часопису *Оштрабина*. Ова приповетка носи снажну социолошку поруку једне типичне слике друштва које маргинализује оне своје припаднике који су дали несагледив допринос у рату и бранили слободу своје земље, док са друге стране приказује једну посебну лепезу породичних односа који су били карактеристични за то временско раздобље.

Идеологија, језик, књижевност: корелацијски односи

Од самог почетка друштвено-историјског развоја однос идеологије, језика и књижевности зависио је од духа времена и када говоримо о њиховој међусобној условљености, ту несумњиво мислимо на све друштвено детерминисане феномене. Социолошки гледано, језик је систем симбола помоћу којих друштвена заједница остварује комуникацију, те би у односу на заговорнике и представнике теорије симболичког интеракционизма¹ у социологији језик, *par excellence*, био пропорционално једнак друштву.

Језичке конструкције заправо су друштвено конституисане и проткане кроз вредности, норме, друштвене законитости, при чему ми томе једино у њиховом интерактивном односу придајемо одређена значења. Језик и друштво представљају лице и наличје једне те исте појединости, док друштвени односи у потпуности прате развојни пут језичких форми и одређују широк дијапазон специфичности које се репрезентују на различите начине, било да се ради о језичким стандардима у образовању, језичким дијалектима на различитим поднебљима, језичким значењима у систему породичног васпитања и социјализације, језичком наративу у политичком организовању, а све то непобитно означава друштво у најширем смислу те речи.

¹ „Симболички интеракционизам настао је из заокупљености језиком и значењем. Мид сматра да нам језик омогућава да постанемо самосвесна бића – свесна своје сопствене индивидуалности и способна да посматрају себе са оне стране на исти начин као што их други посматрају. Кључни елемент у том процесу јесте симбол. Симбол је нешто што стоји уместо нечег другог. На пример, речи које користимо да бисмо упутили на одређене објекте заправо су симболи који представљају оно о чему мислимо. Реч 'кашика' је симбол који користимо да бисмо описали предмет помоћу којег једемо супу” – Gidens, E. (2007) *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, str. 19.

У историјско-цивилизацијским токовима како друштво, тако и сам језик, пратиле су бројне идеолошке промене које су оставиле трага на друштвену заједницу у целини. Најпре треба нагласити да је дефинисање идеологије широко структурисано, с обзиром на различите покушаје тумачења овог појма, а чије етимолошко значење потиче од две речи грчког порекла: идеја (*idéa*) и наука (*lógos*), што би у подразумевало науку о идеји. Идеологија означава скуп вредности и идеја које прокламује владајућа класа ширећи замагљену слику друштвене стварности, а сам појам углавном има негативно или неутрално значење, готово никада позитивно.

Идеологија несумњиво снажно делује на обликовање друштвене свести, преносећи главне идеје одређене доминантне перспективе коју прокламује као нешто пожељно или друштвено прихватљиво, „јер као што језик утиче на све области изван језика, тако је и језик под утицајем различитих сила. Од почетка века па до данашњих дана, језик је у различитим ситуацијама био под притиском разних идеја, које су припадале различитим струјањима и идеологијама. [...] Будући да се идеологија тиче друштва, а друштво је неодвојиво од језика, мењањем друштва мења се и језик”²

И кроз књижевна дела се могу спознати обриси различитих идеолошких гледишта која доминантно утичу на јавно мњење, а којима се сведочи општа присутност идеолошких спрега у свим друштвеним процесима. У рукописима књижевника заговарана је одређена идеологија, те на тај начин ликови из романа, песама, приповедака преносе идеолошке симболе широм друштвених заједница. Весна Тријић посебно напомиње да су књижевници „осим истраживачком страху били подстакнути и родољубљем. Наш народ је тада, као и данас, живео расејан у неколико суседних држава. Представе о томе шта је српско у култури су се мењале кроз историју у складу са идеолошким доминантима појединих епоха”³

Садејство идеологије, језика и књижевности у пуном смислу се може приметити кроз радње књижевних дела која симболишу медијум између идеологије, односно поруке која се шаље, с једне стране, и чланови друштвене заједнице који ту поруку добијају, с друге. Према Дебри Камерон (*Deborah Cameron*), „језичка идеологија се дефинише као друштвена творевина која је скуп представа којима је испуњен језик са културним значењем одређеног друштва, а често је повезана са системима веровања. Идеологија се у појединим теоријама тумачи и као начин разумевања света који произилази из интеракције са одређеним представама о окружењу”⁴

2 Костић Тмушић, А. (2021) Српски језик, друштво, идеологија, *Социолошки њрећлед*, LV (3), Београд: Српско социолошко друштво, стр. 807.

3 Тријић, В. Српска књига и национална самосвест, *Култура*, CLXXII (2021), Београд: Завод за проучавање културног развитка, стр. 134.

4 Cameron, D. Gender and Language Ideologies, in: *The Handbook of Language and Gender*, eds. Holmes, J. and Meyenhoff, M. (2003), Oxford: Oxford University Press, p. 447.

Породична идеологија у књижевности

Идеолошке визије у друштву могу да се преносе како на појединце, тако и на одређену групу људи, на различите начине и то путем образовних институција, масовних медија, политичким активизмом, породичним васпитањем, па тако и путем књижевног опуса стваралаца у одређеном времену. С тим у вези можемо закључити да постоје многобројне варијанте идеологија: политичка, културна, породична, религијска, језичка, родна, а можемо говорити и о другим друштвеним феноменима у односу на категорију идеологије. Спреге моћи диктирају пропагирање главних идеја на свим нивоима у друштву, те није чудно да су и књижевници обликовали радњу својих дела и главне принципе под утицајем и притиском оних који имају монопол у друштву. На то упућује и Слободан Антонић, наглашавајући да је „политичка коректност погубна за књижевност, као уосталом и за сваку уметност”, те закључује да је „без обзира на све наведене и друге покушаје идеолошке регламентације и културтрегерског глајхшалтовања наше културе, сигуран да ће српска књижевност умети да сачува своју слободу. Стваралачка слобода – укључујући и ону за субверзивност – темељна је претпоставка сваке велике књижевности. А српска књижевност доиста је велика. Таква је била, таква мора и да остане”⁵.

Без било какве сумње, трансмисија идеолошких идеја се постулира чак и у књижевним делима, што ће у овом раду и представљати наш истраживачки фокус у односу на институцију породице. Породична идеологија би представљала скуп идеја и вредности о прихваћеном обрасцу функционисања породичне групе, било да је реч о модерној породици, патријархалној породици, ванбрачној заједници или о неким другим модалитетима породичног живота које уочавамо у модерном друштву. У односу на идеолошку перспективу, која битише у одређеном времену на позорници друштвеног живота, књижевници су у центру збивања својих књижевних дела заговарали форме породице према мерилима ширих друштвених маса, што примећује и Бернардес (*Jon Bernardes*), говорећи да је породица највише идеологизован појам у социолошком дискурсу, а да је прва врста препрека при социолошком промишљању о породици повезана са друштвеном невидљивошћу или скривеношћу феномена породичног живота.⁶ Анђелка Милић, која се нарочито бавила социологијом породице⁷, истиче да „породица није нити почетак, а

5 Антонић, С. Производња политичке коректности у српској књижевности, у: *Србистиика данас*, приредио Шмуља, С. (2021), Бања Лука: Универзитет у Бања Луци, Филолошки факултет, стр. 127.

6 Bernardes, J. (1997) *Family Studies: An Introduction*, London: Routledge.

7 „Специфичност социологије породице огледа се у њеној вези с неким посебним наукама. Ова веза може се другачије означити као *мултидисциплинарна, интeрајивна, синтeитичка мeтoдa*. Наиме, социологија породице мора координирати са низом социолошких, а нарочито несоциолошких наука.” – Младеновић, М. (1995) *Основи социологије породице*, Београд: ИП Завет, стр. 22.

нити крај друштва, али она јесте у одређеном смислу друштво⁸ и на тај начин она се слаже са Бернардесом, који наглашава да „дисциплина представља прворазредни пример за посматрање интеракције између теорије, језика и здраворазумског суђења, чији резултат је конструкција породице као нечега што је само по себи очигледно и што не тражи доказивање”⁹.

Мултидисциплинарност потврђују и налази једне посебне гране социолошког поимања, социологије књижевности, чиме се истиче да је „књижевност у исти мах и друштвена чињеница – производ човековог ’колективног живота’, али и индивидуални и једнократни чин, најзад и облик из система човекових трајних вредности”¹⁰. Историјски гледано, породица је обављала различите функције, а међу значајним функцијама породице у литератури се наводе: биолошко-репродуктивна, економска, заштитна, сексуална, емотивна, васпитно-образовна и социјализаторска функција.¹¹ Као значајне функције породице за раст и развој сваког појединца нарочито се издвајају психолошка и социокултурна.¹²

Савремена породица у социолошкој литератури има више назива: радничко-службеничка породица, савремена, „мала” породица, индивидуална, проста, инкосна, биолошка, нуклеарна, егалитарна, супружанска, брачна, индустријска породица и друго. Сваки од ових назива указује на неку од њених специфичности, али ниједан, узет сам за себе, није довољан да адекватно објасни њену природу. „Контекстуализација одређења породице показује да се она концептуализује сходно основним постулатима различитих теоријских приступа, који су у основи или стабилизација система или еманципација појединца, а припадајуће идеолошке основе теоријских становишта су фамилизам или индивидуализам.

Приступи који наглашавају интегративне функције модерне породице (Диркемов – *Émile Durkheim*, функционалистички, теорија рационалног избора и теорија размене) у потпуности занемарују сукобе интереса, неједнакости и потчињавање моћи. То су управо аспекти породичног живота које хипостазирају теорије еманципације (класични марксизам, критичка теорија и феминизам), тако занемарујући односе сарадње и солидарности, блискости и интимности. Ограничења интерпретативних приступа најчешће су повезана са недовољним уважавањем друштвеног контекста у коме се одвијају интеракције и формирају значења која деле чланови једне породице.”¹³

8 Milić, A. (2001) *Sociologija porodice*, Beograd: Čigoja štampa, str. 33.

9 Bernardes, J. Founding new Family studies: An Introduction, *Sociological review*, Vol. 36, No. 1 (1988), Thousand Oaks: SAGE, p. 202.

10 Petrović, S. (1990) *Sociologija književnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 5.

11 Митић, М. (1997) *Породица и сирес – између њораза и наге*. Београд: Институт за психологију – ИП „Жарко Албуљ”.

12 Vlaković, J., Srna, J., Kondić, K. i Popović, M. (2000) *Psihologija izbeglištva*, Beograd: IP Žarko Albulj.

13 Tomanović, S. O čemu govorimo kad govorimo o porodici? Kontekstualizacija konteksta, *Soci-*

У приповетки Лазе К. Лазаревића увиђамо да су две породице класно сукобљене, због различитих ратних судбина, али и независно од њих. Значај елемента класности за тип породице елаборира и Загорка Голубовић, констатујући да се „породица не може посматрати изван класне структуре друштва, те се не може претпоставити постојање јединственог типа породице, већ се мора поћи од претпоставке да се у оквиру сваког друштва формирају различити типови, у зависности од друштвеног положаја слоја којем породица припада и културе у којој учествује”.¹⁴

Међутим, као друштвена група „породица је онај део друштвености појединаца и организацијске структуре друштва који је заједнички свим људима, без обзира на њихову класну припадност, друштвену моћ и утицај”.¹⁵ Управо у књижевним делима можемо уочити породичну идеологију која је проткана кроз радњу и ликове, а саме језичке конструкције развијају одређене прихватљиве обрасце виђења породице у датом моменту.

Производ књижевних дела у контексту породичне идеологије јесу породичне улоге у приповеткама, народним умотворинама, песмама, романима којима се придодaje друштвено значење и вредносна оријентација, а на тај начин се истиче императив у схватању породичних односа једног друштвено-историјског периода. Сегалан (*Martin Segalen*) констатује да се „у великом броју радова, породица јавља као идеолошка конструкција, апстрактна област која у себи скрива различите врсте породичних модела”.¹⁶ Укоренење идеолошке перспективе осликавају и породични морал који се кроз књижевно стваралаштво појављује у оним облицима који су у том тренутку друштвено пожељни и теже да се наметну као једино истинити и етички исправни модели поступања. „Патријархални свет имао је упориште у породици, а седиште примитивне религије није у храму, но у кући. Нема сумње да религија није створила породицу, али јој је она дала своја правила, па је морал који је из такве религије произилазио био породични”.¹⁷ Насупрот томе био је читав спектар тема о којима се није писало, које су биле у потпуности скрајнуте и налазиле су се на маргини академског проучавања.

Идеологија се шири кроз све нивое друштвеног система, у чему кључну улогу игра и сам систем образовања јер се тако најпре прихватају и освешћују оне вредности које су нам још у основној школи дате кроз примере наше народне књижевности, а потом кроз процес хуманизације, не само кроз васпитање у односу међу половима већ и кроз опште васпитање путем обликовања детета. „Друштво посебно штити породицу зато што она обавља незамењиве функције које су у најбољем

ologija, LXI (3) (2019), Beograd: Sociološko naučno društvo Srbije i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, str. 318.

14 Golubović, Z. (1981) *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb: Biblioteka Naprijed, str. 15.

15 Milić, A. (1988) *Rađanje moderne porodice*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 6.

16 Segalan, M. (2009) *Sociologija porodice*, Beograd: Clio, str. 32.

17 Радосављевић, Ј. Духовни простор у проповедном делу Лазе Лазаревића, *Philologia Mediana* V (5) (2012), Ниш: Филозофски факултет, стр. 126.

друштвеном интересу – функцију биолошке репродукције, функцију социјализације младих нараштаја и функцију успостављања и ширења сродничких односа. Ниједна друга друштвена група не врши функције које су од таквог значаја за друштво у целини. Уживајући посебну друштвену заштиту, породица се истовремено јавља и као „партнер” друштву: вршећи своје функције, посебно социјализаторску, она делује просистемски, пошто се васпитавање деце одвија у складу са постојећим моралним нормама и важећим друштвеним и културним обрасцима”.¹⁸

Конкретније, „кроз наставни предмет српски језик и књижевност, то подразумева указивање на оне универзалне моралне аспекте у делима који јасно осликавају шта јесте или није пожељно да ученик усвоји као образац понашања за хуманије деловање на околину”.¹⁹ Српски језик и књижевност представљају најјаче оруђе колективног деловања, због чега су књижевници неретко били принуђени да друштвену стварност описују различито од свог личног осећања ствари, управо подржани идеолошким силама, а притом је мали број оних који су писали по личним уверењима. Дуго је у књижевном фондусу феномен породице био представљен искључиво у светлу патријархата, те се улога оца, сина, супруга, брата у оновременим рукописима дијаметрално разликује од данашњих виђења породице у савременим друштвеним токовима.

О приповећки Лазе К. Лазаревића „Све ће то народ позлатити”

Лаза К. Лазаревић био је српски лекар, књижевник, правник, научник и академик, а са правом се може рећи да је био и творац савремене српске приповетке. У наслеђе оставља девет приповедака, поред којих још осам никада није објављено, јер су остале недовршене.²⁰ Приписује му се и епитет „српског Тургењева” и слови за зачетника психолошке приповетке у српској реалистичној књижевности, те се без било какве сумње уочава да Лаза К. Лазаревић у свим својим делима ставља у центар збивања појединца или породицу, што умногоме говори да је његова проза обиловала љубављу према ближњима и да се недвосмислено и као књижевник и као лекар бавио људском душом. Проза српских реалиста богата је садржајима који афирмишу културни образац патријархалне заједнице и подређени положај

18 Шуваковић, У. Прилог расправи о друштвеном признавању браколиких и породицоликих друштвених појава. *Социолошки њрепег* LV (3) (2021), Београд: Српско социолошко друштво, стр. 727.

19 Ћарапић, Ј. Књижевност српског језика као ваљана основа за формирање личности детета, у: *Студенти и susret nauci*, приредили Малиновић, М. и Гајић, В. (2022), Банјалука: Универзитет у Банјалуци, стр. 12.

20 „Колико је писац Лаза К. Лазаревић помогао лекару Лази К. Лазаревићу – отворено је питање. Чињеница је, међутим, да је на плану медицине, посебно неурологије, Лаза К. Лазаревић заорао дубоку бразду. Од 78 научних радова и реферата на седницама Српског лекарског друштва, 13 се односило на неурологију” – Лешић, А. и Бумбаширевић, М. (2005) Др Лаза К. Лазаревић – Књижевник и лекар (1851–1890), *Српски архив за целокујино лекарство*, СХХХIII (1–2), Београд: Српско лекарско друштво, стр. 107.

јединке унутар ње. „Тема патријархалне породице је доминантна у прози Лазе Лазаревића, који инсистира на приказивању сукоба проистеклих из индивидуалних психолошких проблема појединаца унутар колектива.”²¹

Приповетка „Све ће то народ позлатити” носи моћну друштвену поруку која се тиче породице, која и јесте примарна, градивна јединица сваког функционалног друштва. Ову приповетку објавио је у фебруару 1882. године и она важи за „његово најјаче дело где даје најснажнију осуду рата и незахвалног друштва, али и горчину народног разочарања после војничких и дипломатских пораза. За ову ратну епизоду из дубоке позадине Кашанин каже да је једна од „најистакнутијих и најсавршеније написаних прича на српском језику, и то не само на српском”²²

Радња приповетке односи се на друштвене прилике које су прожете ратним дешавањима, губицима и страдањима, што се најдиректније преноси на породицу. У катастрофална животна догађања сврставају се и ратови, поплаве, земљотреси, пожари – све оне велике промене у спољашњем окружењу за које су карактеристична разарања и губици таквих размера да долази до поремећаја социјалне структуре и социјалних функција у друштву. Током оваквих криза²³ дешава се да се чланови породица раздвајају, при чему тада умногоме бивају угрожене све функције породице, нарочито социјализаторска. Солеша јасно наглашава да се „појединац нађе у сукобу са патријархалним друштвом и његовим системом вредности и након трагичних распињања губи снагу, не бори се до краја, већ подлеже ономе што је јаче. Тако је у већини приповедака, с тим што сложеност конфликта варира од приповетке до приповетке. Осећајући присутне друштвене проблеме и снагу патријархалне друштвене свести, супериорније у односу на све ново, Лаза Лазаревић је у свом делу приказивао мноштво сукоба, покретаних разноврсним силама, окончаних различитим исходима.”²⁴ Лазаревић непрестано кроз сва своја дела у центар збивања ставља породицу, која се представља у различитим контекстима, зависно од друштвених сила које на њу у том тренутку делују. Притом, недвосмислено, „у прози Лазе Лазаревића готово сви јунаци се сукобљавају са патријархалним редом, духом и нормама колектива. Над пороцима и бунтовним појединцима патријархално друштво у Лазаревићевој прози увек односи победу.”²⁵ Анализом

21 Цветковић, Р. и Солеша, Б. (2019) Моћ колектива и идентитет женских ликова у прози Лазе К. Лазаревића, *Башићина* XLIX, Лепосавић: Институт за српску културу, стр. 29.

22 Игњатовић, М. (2001) Лаза К. Лазаревић (1851–1891) – 1. део, *Војносанијетски њрепег*, LVIII (6), Београд: Војномедицинска академија, стр. 699.

23 „Реч криза потиче од грчке речи 'крино' и значи изабрати, одлучити, судити, мерити. У античкој Грчкој реч 'кризис' односила се на оне ситуације у животу појединаца и животу заједнице у којима су се доносиле коначне и неопозиве одлуке. У ратовима, 'кризис' је била ознака одлучујуће битке.” – Vlaković, J., Srna, J., Kondić, K. i Popović, M. (2000) *Психологија избеглиштва*, Београд: IP Žarko Albulj, стр. 11.

24 Солеша, Б. Конфликтно језгро приповетке Лазе К. Лазаревића, *Синџезе* VI (2014), Београд: Центар за евалуацију у образовању и науци, стр. 52.

25 Леовац, С. (1978) *Пориреији српских њисаца XIX и XX века*, Београд: СКЗ, стр. 249.

ликова у приповетки „Све ће то народ позлатити” истиче се породична улога оца, сина, мајке, али је превасходно истакнут однос оца и сина у тешким животним ситуацијама, што није случај са његовим другим приповеткама где примат има улога мајке, а може се повезати и са биографијом приповедача који је рано остао без оца те мајка преузима улогу оба родитеља, када ипак на крају, на маргини друштва, породица остаје једино упориште подршке и солидарности. Иако је неискривање емоција код мушкараца културолошки наметнуто, овде увиђамо очај, тугу, жаљење и јадиковање једног оца, који је стуб породице, те бива у потпуности немоћан када затиче сина као инвалида након повратка из рата. Ово је, може се слободно рећи, слика једне породице након ратних дешавања²⁶, чију су судбину такође делиле и многе друге породичне заједнице, а коју нам Лазаревић сликовито представља у овој приповетки.

Лешић и Бумбаширевић истичу да је „Лазаревић, међутим, био и бунтовник, немилосрдни критичар корумпираног грађанског друштва у коме су и онда ратни профитери водили главну реч у име патриотизма, захтевајући од народа сваку жртву, а притом незаинтересовани за даљу судбину жртвованих”.²⁷ У антологијској причи „Све ће то народ позлатити” тај проблем је истакнут и описан таквом жестином каква се у нашој књижевности није јавила ни пре ни после Лазаревићеве приче.²⁸ „Посебна горчина у причи избија из два супротстављена става о положају и судбини инвалида у рату. Крај приче, када обогашени војник проси, а писац поручује: ’Можете му и ви уделити. Ово је мој прилог!’, већ читав век одјекује у душама читалаца, сведочећи о др Лази К. Лазаревићу не само као великом писцу већ и великом хуманисти који је рат видео изблиза као лекарски помоћник у српско-турским ратовима (1876–1878) и који је имао снаге да се одупре и лудилу рата и олаком жртвовању људи.”²⁹

26 „Рат представља високостресогени спољашњи утицај који угрожава породицу кроз процесе конфликта, насиља и разарања, расељавања, раздвајања, смрти и многих других губитака.” – Vljaković, J., Srna, J., Kondić, K. i Popović, M. (2000) *Psihologija izbeglišta*, Beograd: IP Žarko Albulj, str. 29.

27 Лешић, А. и Бумбаширевић, М. (2005) Др Лаза К. Лазаревић – Књижевник и лекар (1851–1890), *Српски архив за целокујно лекарство СХХХИИ* (1–2), Београд: Српско лекарско друштво, стр. 106–109.

28 Могуће је, евентуално, извршити поређење са славним текстом Арчибалда Рајса (*Archibald Reiss*) *Чујте, Срби*, у којем он, примењујући социолошки приступ, оштро критикује однос Краљевине СХС према борцима и официрима који су се борили за њену слободу, притом жестоко жигосући политичаре – ратне профитере, нове богаташе (Шуваковић, У. Допринос Арчибалда Рајса социолошком проучавању међуратног српског друштва, *Социолошки ирејлед* XLVI, Посебно издање „Сто година социологије у Србији”, св. 1, приредио Антонић, С. (2012), Београд: Српско социолошко друштво, стр. 358.

29 Лешић, А. и Бумбаширевић, М., нав. дело, стр. 106–107.

*Идеолошка перспектива породице у приповетки
„Све ће то народ позлатити”*

У делима Лазе К. Лазаревића проналазимо слику изразито патријархалне породице, а у наставку рада даћемо посебан осврт на породичну идеолошку перспективу породице у приповетки „Све ће то народ позлатити”. Лаза Лазаревић је до краја живота био под снажном импресијом слика патријархалног живота, мајке као стожера породице и сестринске љубави. Као велики моралиста, гајио је посебан култ породице, што се може уочити у свим његовим приповеткама.³⁰ Лазаревић у свом рукопису представља слику идеологије тог времена која је усмерена и на породицу и на класне разлике међу породицама, а најбоље је објашњава народна изрека која гласи: „У рату држава даје топове, богати волове, а сиромашни своје синове. Кад се рат заврши, државе узме своје топове, богати добију нове волове, а сиротиња тражи гробове”.

О изразито наглашеној слици патријархалног друштва у књижевном опусу Лазе К. Лазаревића говори и Јасмина Асановић у свом раду „Дело Лазе К. Лазаревића и његове телевизијске адаптације (‘Први пут с оцем на јутрење’ и ‘Све ће то народ позлатити’)” где где закључује да је „засигурно да кроз све те ситуације у којима се налазе Лазаревићеви јунаци видимо самог аутора, којем је породица помагала да се сачува, да се одржи онда када није међу својима али и онда када је сам са собом у нескладу. Јака морална начела, ослонац, сигурност, љубав, све је то оно што појединцу нуди патријархална породица. Породица само и једино таква мора бити”.³¹

Лазаревић на самом почетку приказује слику механе на пристаништу где породице ишчекују долазак својих ближњих, те тако и главни лик, Благоје казанџија, нестрпљиво чека свог сина. Приказано је ишчекивање сина, рађање злих слутњи, психоза ишчекивања брода, нервоза, нестрпљење, снажно очекивање драматичног догађаја и драматика поразног сазнања о синовљевој и очевој несрећи.³² Овде нам аутор и кроз лик Благоја казанџије указује на његов статус на стратификацијској лествици у друштву, што можемо најпре повезати са нижим сталежом који своје синове шаље у рат за одбрану отаџбине. Неминовно је да су друштвене спреге диктирале одлазак у рат оних који нису имали право избора нити могућност одласка на школовање уместо на бојно поље, што је засигурно била могућност властодржаца и њихових синова, који су ратне околности провели у читао-

30 Игњатовић, М. Лаза К. Лазаревић (1851–1891) – 1. део, *Војносаниџијски ирепег* LVIII (6) (2001), Београд: Војномедицинска академија, стр. 696.

31 Асановић, Ј. Дело Лазе К. Лазаревића и његове телевизијске адаптације („Први пут с оцем на јутрење” и „Све ће то народ позлатити”), Универзитет у Нишу Филозофски факултет, 23. Септембар; <https://d.cobiss.net/repository/sr/files/76718601/54913/Delo-Laze-%D0%9A.-Lazarevica-i-njegove-televizijske-adaptacije.pdf/terms>

32 Солеша, Б. Конфликтно језгро приповетке Лазе К. Лазаревића, *Синџезе*, VI (2014), Београд: Центар за евалуацију у образовању и науци, стр. 55.

ници неких великих библиотека далеко од минских поља.³³ Али, с обзиром на то да је Благоје казанџија, јасно се указује на његов друштвени статус, док је следећа контрастна слика у приказивању лика капетана Танасија Јелчића, из вишег сталешког слоја, припадника оних који су имали посебан положај у друштву, који чека своју супругу и дете. Из њиховог дијалога о ратном инвалиду који је препуштен сам себи те мора да проси испред цркве, сазнајемо да Благоје казанџија и капетан Танасије имају дијаметрално различита гледишта, што нам умногоме говори о двема супротстављеним странама у друштву тога доба:

„Знам! Али он кад је у рату изгубио ногу, треба да му се плати! Лепо да му кажу: ’На ти, брате! Хвала теби који си за нас пролевао крв, и такве ствари?... човек је, у неку руку, то се види, како да кажем, изгубио ногу, иде на штаци! Сад њему треба да једе, да пије. Хоће, богме, и лулу дувана ... Човек је ...

Капетан се осети позван да објасни казанџији положај инвалида:

– То је лепо што је он за своју земљу осакатио себе. Али зато он не може тражити сада да буде саветник. Видите, сваки онај који је пролио крв за своју земљу треба да се рачуна у срећне јер се одужио својој мајци, својој земљи. Сваки је дужан својој земљи, земља није никоме ништа...”³⁴

Нарација Благоја казанџије о ратним инвалидима јесте свест човека из народа, вапај једног оца који је свог сина послао на ратиште како би одговорио захтевима друштва, глас оног који осећа емпатију и сажаљење према онима који су животом бранили отаџбину и своју земљу, док из капетана проговарају идеолошке оријентације ратног доба које су без имало осећаја за страдалнике. Заправо, то је класни однос, који је Лазаревић јасно уочио и уметнички изразио. Скоро век касније питање ратних ветерана у Србији и даље није решено, али истраживачи имају у виду пре свега социјалну државу и њене обавезе према војним обвезницима, што у већој мери одговара оноековном ставу Благоја казанџије.

У савремености се држава више не третира као морална вредност коју имају обавезу сви да бране, већ као послодавац (онај који регрутује), а војни обвезник као послопримац, који има одређена права, тим већа уколико је претрпео неку штету (инвалидитет, смрт).³⁵ Марковић Савић објашњава да су се ветерани

33 И на ово је усмерена потоња Рајсова тестаментарна критика у обраћању Србима одлуке Пашићеве владе да ослободи од војне обавезе тзв. „интелигенцију” шаљући је на школовање и пропагандно деловање у иностранство, видети: Шуваковић, У. Допринос Арчибалда Рајса социолошком проучавању међуратног српског друштва, *Социолошки ирепег XLVI*, Посебно издање „Сто година социологије у Србији”, св. 1, приредио Антонић, С. (2012), Београд: Српско социолошко друштво, стр. 356–357, 364–366. Супротан је став, по овом питању, историчарке Љубинке Трговчевић у Трговчевић, Љ. (1986) *Научници Србије и сиварање југословенске државе 1914–1920*, Београд: Народна књига, СКЗ.

34 Лазаревић, Л. (2004) *Пријовешке*, Ваљево: Глас цркве, стр. 168.

35 „Будући да је држава била директни или индиректни послодавац приликом ангажовања људи у рату (који је и сам државни посао), она има и обавезу да брине о својим ислуженим војницима, односно да понуди решење њихових проблема од изводљивих структур-

и у савремености „по повратку из рата поред наведених тешкоћа суочили са egzистенцијалним проблемима, не само да нису добили накнаду коју су добијали други запослени у јавним службама већ су неретко у процесу транзиције остајали и без цивилног запослења које су напустили због позива за учешће у војној служби. Последице не осећају само ветерани него и њихове породице”.³⁶ Баш као што Благоје казанција експлицитно наглашава људску страну у човеку, говорећи о ратном инвалиду „Човек је!”³⁷.

Изостанак тог људског, хуманог третирања, производи ефекат да ратници који су бранили земљу и због тога страдали, „губе поверење у цивилне норме и вредности друштва које их је послало у рат, а које сада не жели да се бави њиховим проблемима насталим као последица рата. Ратни ветерани су мишљења да им друштво и држава дугују захвалност или бар уважавање за њихову жртву и то што су данас другачији”.³⁸

Даље у делу поново налазимо контрастне слике и срећан епилог када капетанова породица пристиже и они бивају поново заједно, на окупу, за разлику од Благојеве породице којој предстоји суочавање са страшном реалношћу – сином који се из рата враћа као инвалид без ноге и руке, како приповедач описује обогаленог младића: „Све се расклони у два реда пуштајући инвалида: једрог момка, с мушким лицем и жалостивим осмехом око усана. Све беше у њега: и снага, и здравље, и лепота; и, опет – ничега не беше! Све личаше на разлупану скупочену порцуланску вазу”.³⁹ У часу када Благоје казанција угледа сина, губи свест, људи притрчавају да га поврате, а након тога следи и најемотивнија сцена оца и сина који у свом туговању и немоћи ипак једно у другоме виде највећу светлост на крају тунела и истинску подршку. Благоје похрли да загрли сина и дуго, дуго га је грлио. „Лекар са високим осећајем за човека, посебно за незбринуте, ратне инвалиде, Лаза К. Лазаревић изриче оштру осуду ондашњим властодршцима у Србији. Благе природе и сентименталан, волео је привлачну нарав њему драгог старог света, па је извајао сјајан лик оца који сина без ноге и руке теши речима: ’Све ће то народ позлатити’”.⁴⁰

них промена до управних правила за третман ветерана на оперативном нивоу. И то тако што би, на оперативном нивоу, тј. преко социјалних служби, активно тражила социјално искључене ветеране са задатком да покуша обновити њихове социјалне везе или им пружити шансу за реинтеграцију. Овакви покушаји надилазе ниво материјалне помоћи или помоћи у запошљавању, већ обухватају мере борбе против осећаја изолованости и бескорисности” – Марковић Савић, (2023), нав. дело, стр. 44.

36 Марковић Савић, О. (2023) Надокнада за јавну службу за време рата и дискриминација као фактори маргинализације ратних ветерана, *Политичка ревија*, XXIII (75), Београд: Институт за политичке студије, стр. 252.

37 Лазаревић, Л., нав. дело, стр. 168.

38 Марковић Савић, О. (2023) нав. дело, стр. 42–43.

39 Лазаревић, Л., нав. дело, стр. 174.

40 Milovanović, S. i Milovanović, D. (2002) Laza K. Lazarević – lekar, pisac i naučnik, *Engrami* XXIV (1), Београд: Клиника за психијатрију, стр. 7.

Приповедач недвосмислено наглашава снагу породице у преломним животним тренуцима, али и психолошку страну личности која се највише оголи пред ближњима, тамо где је извор снаге и љубави, и баш онда постајемо најслабији и рањиви. Направљена је паралела између друштва које је сурово насупрот породице која симболизује мир и топлину, неосвојиву тврђаву која се тешко руши чак и у труским животним околностима каква је ова представљена у приповетки Лазе К. Лазаревића. Благоје покушава да нађе праве речи за сина, те покушава да га утеши да ће „све то народ позлатити“.

Како даље објашњава Солеша, „син Благоја казанције се враћа из рата као инвалид, те је небригом власти осуђен на доживотно понижење и принуђен да постане просјак. У овој приповести је представљено sazревање драме у свести јунака, која се већ догодила“.⁴¹ У првом часу људи који су присуствовали дирљивој сцени сусрета ратника без ноге и руке са својим оцем сажалили су се и уделили му помоћ онолико колико је ко могао; међутим, тада се у Благоју све сломило јер постаје делимично свестан ситуације која их је задесила и почиње да пролива сузе. Капетанова жена својом нарацијом имплицира непобитну реалност да су све несреће ипак на нивоу породице и да је подршка централизована у породици, а да се околина непосредно после несреће повлачи и наставља свој живот: „Хајдемоте одавде! рече капетаница. Овде је несрећа, а ми... онда погледа у обе ноге своје мужу и у пуне обрашчиће свога детета... ми смо, хвала богу, срећни и пресрећни!“⁴² У човековој природи је свест да се несреће дешавају само другим људима, другим породицама, а у ствари је то неизбежна судбина сваког човека.

Напротив, они који нису искусили неку горку несрећу нису привилеговани, јер свакога може задесити иста или слична судбина, па је њихова дужност да буду нада и подршка онима који тешке тренутке проживљавају, али, као што наратор наглашава у приповетки: „Све избледи: и одушевљење, и љубав, и дужност, и сажаљење...“⁴³ Иако је капетан искрено зажалио кроз шта пролази породица Благоја казанције, то није спречило његову породицу да свој живот настави нормалним током, те гради истоветну кућу какву је некада имао у Књажевцу. Лаза К. Лазаревић упућује на породичну идеологију која је владала у том времену, док описује патњу и трагедију, породицу као извор подршке и стуб опстанка у друштву, али и на рефлексиван начин предочава структурално пропадање и урушавање породице под утицајем друштвених промена, у овом случају као последицу ратних прилика. На самом крају ове психолошке приповетке, Лазаревић то и показује: „Благоје је још донекле говорио: 'Све ће то народ позлатити!' После је окренуо на: 'Све ће то теби Бог платити!' Напослетку се пропије и ту скоро умре. А његов син прима издржавање из инвалидског фонда и – проси!“⁴⁴

41 Солеша, Б. (2014) Конфликтно језгро приповетке Лазе К. Лазаревића, *Синџезе*, VI, Београд: Центар за евалуацију у образовању и науци, стр. 55.

42 Лазаревић, Л., нав. дело, стр. 176.

43 Исто.

44 Исто, стр. 177.

Закључна разматрања

Психолошка приповетка Лазе К. Лазаревића „Све ће то народ позлатити” нуди једну идеолошку перспективу породице коју карактерише низ специфичности друштвених дешавања у ратном периоду. Напоследку, породица симболизује једино право упориште снаге и подршке, чак и онда када нас само друштво одбаца, што приповедач илуструје кроз лик сина Благоја казанције који се као инвалид враћа из рата и бива незбринут од стране друштвене заједнице. Лазаревић пише о деструкцији породице, о њеном пропадању, а кроз ликове оца и сина прожима се једна читава ерупција емоција, од љубави па све до очаја и патње.

Централну тачку стваралаштва Лазе К. Лазаревића заузима породица, у патријархалном руху, али управо и сама институција породице не успева да се отргне снажним идеолошким спрегама и утицајима који коренито мењају њено функционисање. Контрастне сцене прожимају се кроз читаву приповетку: срећан крај на једној страни где је капетан Танасије са породицом, они остају на окупу, сви заједно, упркос ратним догађајима, и то је прототип грађанске породице, док се са друге стране породица Благоја казанције сусреће са страшном чињеницом да им је син остао без ноге и руке у рату, при чему су они представници задружне породице. Мотиви патње, страдања, јадиковања, блискости, привржености, доминантно се прожимају од почетка до краја овог књижевног дела.

Приповедач ово дело оставља као свој лични допринос најпре свим ратним ветеранима који су поднели неизрециву жртву у рату за своју отаџбину, али и њиховим породицама које су осетиле злу коб ратних прилика. У приповетки „Све ће то народ позлатити” говори се о једној друштвеној неправди и начину на који се третирају ратни ветерани, о последицама које рат оставља на појединца и породичну групу, о тешком бремену које сви заједнички носе до краја живота. Овим књижевним остварењем се без било какве сумње потврђује значај породице у преломним животним ситуацијама, али и тежина друштвених промена по породичне односе, које неоспорно обликује и инструише одређена идеолошка струја.

ЛИТЕРАТУРА:

- Антонић, С. Производња политичке коректности у српској књижевности, у: *Србијска данас*, приредио Шмуља, С. (2021), Бања Лука: Универзитет у Бања Луци, Филолошки факултет, стр. 107–131.
- Асановић, Ј. Дело Лазе К. Лазаревића и његове телевизијске адаптације „Први пут с оцем на јутрење“ и „Све ће то народ позлатити“: мастер рад. Ниш: Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, <https://d.cobiss.net/repository/sr/files/76718601/54913/Delo-Laze-%D0%9A.-Lazarevica-i-njegove-televizijske-adaptacije.pdf/terms>
- Bernardes, J. (1997) *Family Studies: An Introduction*, London: Routledge.

- Bernardes, J. Founding new Family studies: An Introduction, *Sociological review* Vol. 36, No. 1 (1988), Thousand Oaks: SAGE, pp. 57–86.
- Vlajković, J., Srna, J., Kondić, K., Popović, M. (2000) *Psihologija izbeglišta*, Beograd: IP Žarko Albulj.
- Gidens, E. (2007) *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet.
- Golubović, Z. (1981) *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb: Biblioteka Naprijed.
- Игњатовић, М. (2001) Лаза К. Лазаревић (1851–1891) – 1. део, *Војносанијететски ире-
илед*, LVIII (6), Београд: Војномедицинска академија, стр. 695–701.
- Костић, Тмушић, А. (2021) Српски језик, друштво, идеологија, *Социолошки иреилед*, LV (3), Београд: Српско социолошко друштво, стр. 806–832, DOI: 10.5937/soc-preg55-32644.
- Cameron, D. Gender and Language Ideologies, in: *The Handbook of Language and Gender*, eds. Holmes, J. and Meyenhoff, M. (2003), Oxford: Oxford University Press, pp. 447–481.
- Лешић, А. и Бумбаширевић, М. (2005) Др Лаза К. Лазаревић – Књижевник и лекар (1851–1890), *Српски архив за целокуино лекарство*, СХХХИИ (1–2), Београд: Српско лекарско друштво, стр. 106–109.
- Леовац, С. (1978) *Пориретии српских иисаца XIX и XX века*, Београд: СКЗ.
- Лазаревић, Л. (2004) *Прииоветке*, Ваљево: Глас цркве.
- Младеновић, М. (1995) *Основи социолоије иородице*, Београд: ИП Завет.
- Milovanović, S. i Milovanović, D. Laza K. Lazarević – lekar, pisac i naučnik, *Engrami* XXIV (1) (2002), Beograd: Klinika za psihijatriju, str. 5–10.
- Milić, A. (1988) *Radanje moderne porodice*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Milić, A. (2001) *Sociologija porodice*, Beograd: Ćigoja štampa.
- Митић, М. (1997) *Породица и сирес – између иоразе и наде*, Београд: Институт за психологију – ИП „Жарко Албуљ“.
- Марковић Савић, О. (2023) Надокнада за јавну службу за време рата и дискриминација као фактори маргинализације ратних ветерана, *Полиитичка ревија*, ХХИИ (75), Београд: Институт за политичке студије, стр. 237–257; DOI: 10.5937/polrev75-43194.
- Марковић Савић, О. (2023) *Ог заишиићника до ишиићеника*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
- Petrović, S. (1990) *Sociologija književnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Радосављевић, Ј. Духовни простор у проповедном делу Лазе Лазаревића, *Philologia Mediana* V (5) (2012), Ниш: Филозофски факултет, стр. 125–140.
- Рајс, А. Р. (1997) *Чујте, Срби! Горњи Милановац: Дечје новине*; Београд: Историјски музеј Србије, Савез удружења ратника ослободилачких ратова 1912–1920. и потомака.

- Segalan, M. (2009) *Sociologija porodice*, Beograd: Clio.
- Солеша, Б. (2014) Конфликтно језгро приповетке Лазе К. Лазаревића, *Синтеза*, VI, Београд: Центар за евалуацију у образовању и науци, стр. 49–58.
- Tomanović, S. (2019) О чему говоримо кад говоримо о породици? Контекстуализација контекста. *Sociologija*, LXI (3), Beograd: Sociološko naučno društvo Srbije i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, str. 301–322; DOI: 10.2298/SOC1903301T.
- Тријић, В. (2021) Српска књига и национална самосвест, *Култура* бр. 172, Београд: Завод за проучавање културног развика, стр. 133–149.
- Трговчевић, Љ. (1986) *Научници Србије и стварање југословенске државе 1914–1920*. Београд: Народна књига, СКЗ.
- Цветковић, Р. и Солеша, Б. (2019) Моћ колектива и идентитет женских ликова у прози Лазе К. Лазаревића, *Башњина* XLIX, Лепосавић: Институт за српску културу, стр. 29–40.
- Ћарапић, Ј. Књижевност српског језика као валјана основа за формирање јеличности детета, у: *Студенти и susret nauci*, priredili Malinović, M. i Gačić, V. (2022), Banjaluka: Univerzitet u Banjaluci, str. 7–17.
- Шуваковић, У. Допринос Арчибалда Рајса социолошком проучавању међуратног српског друштва, *Социолошки преглед* XLVI, Посебно издање „Сто година социологије у Србији”, св. 1, приредио Антонић С. (2012), Београд: Српско социолошко друштво, стр. 353–373; Доступно на <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-1/>
- Шуваковић, У. Прилог расправи о друштвеном признавању браколиких и породицоликих друштвених појава, *Социолошки преглед* LV (3) (2021), Београд: Српско социолошко друштво, стр. 714–750; DOI: 10.5937/socpreg55-34108.

Milica M. Marjanović

University in Priština, Temporary Seat in Kosovska Mitrovica,
Faculty of Philosophy – Sociology Department, Kosovska Mitrovica

IDEOLOGICAL PERSPECTIVE OF THE FAMILY IN THE NOVELLA OF LAZA K. LAZAREVIĆ *SVE ĆE TO NAROD POZLATITI*

Abstract: Literary opus of a Serbian doctor and a poet Laza K. Lazarević provides answers to many social questions, and this paper examines in particular one of the ideological perspectives of the family in a novella depicting social status of war invalids and veterans over a certain period of time. The family, as an integral part of the society, has been and has remained a central line in many works of literature that

have depicted specific phases through which the family goes through in the context of different social changes. By interpreting the family structure in his novella *Sve će to narod pozlatiti* (*People will gild it all*), we have discovered a construct of family relations especially important in dramatic times, times of life crises just like the one described in the novella, confirming that the family has always been and has remained the most significant, most crucial source of support, understanding and solidarity.

Key words: *ideology, family, Laza K. Lazarević, language, literature*